

МОЛЧАНОВ Р. Ю.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
адміністративного права і процесу,
(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 347.951.3

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.87>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПРЕДСТАВНИКІВ І ПРЕДСТАВНИЦЬ ЛГБТ СПІЛЬНОТИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена спробі наукового осмислення проблемних питань забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ спільноти, які мають місце під час дії воєнного стану в Україні. Наголошено, що режим воєнного стану, створює для представників і представниць ЛГБТ спільноти низку проблемних питань, пов'язаних з реалізацією такими особами своїх прав. Констатовано, що національне законодавство не містить достатньої кількості норм, які б чітко визначали правовий статус ЛГБТ осіб в Україні, а також не допускали дискримінацію за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Визначено проблемні питання, пов'язані із забезпеченням прав представників і представниць ЛГБТ спільноти під час дії воєнного стану в Україні. Серед таких проблем виокремлені: неможливість юридично оформити відносини як одностатєва пара (інститут реєстрованих партнерств), а також проблеми, що виникають у представників і представниць ЛГБТ спільноти, при проходженні служби в ЗСУ та інших складових сектору безпеки і оборони. Сформовані пропозиції для вирішення зазначених проблемних питань, зокрема: 1) внесення змін і доповнень до чинного законодавства та відомчих підзаконних актів. Насамперед, це стосується прийняття закону про реєстровані (цивільні) партнерства, або ж аналогічного акту, що є надзвичайно важливим в умовах триваючого збройного конфлікту; 2) врахування у національній судовій практиці рішень ЄСПЛ, які стосуються порушень прав ЛГБТ осіб; 3) розроблення державної стратегії, спрямованої на формування толерантного суспільства, відповідно до умов воєнного часу та повоєнної відбудови України. Запровадження дієвих правових механізмів для захисту представників і представниць ЛГБТ спільноти під час реалізації мобілізаційних заходів, проведення медичних експертиз, внутрішнього переміщення та евакуації, проходженні військової служби в ЗСУ тощо.

Ключові слова: воєнний стан, ЛГБТ, сексуальна орієнтація, гендерна ідентичність, дискримінація, права людини, забезпечення прав і свобод, органи державної влади, судочинство.

Molchanov R. Yu. Problematic issues of ensuring the rights of representatives of the LGBT community during martial law in Ukraine

The article is devoted to an attempt to scientifically comprehend the problematic issues of ensuring the rights of representatives of the LGBT community, which occur during the martial law in Ukraine. It is emphasized that the martial law regime creates a number of problematic issues for representatives of the LGBT community related to the exercise of their rights. It is stated that national legislation does not contain a sufficient number of provisions that would clearly define the legal status of LGBT

persons in Ukraine, as well as prevent discrimination on the basis of sexual orientation and gender identity. The author identifies the problematic issues related to ensuring the rights of representatives of the LGBT community during martial law in Ukraine. Among such problems are the following: the inability to legally formalize a relationship as a same-sex couple (the institution of registered partnerships), as well as problems that arise for representatives of the LGBT community while serving in the Armed Forces and other components of the security and defense sector. Proposals have been formulated to address these problematic issues, in particular: 1) amendments to the current legislation and departmental bylaws. First of all, this concerns the adoption of a law on registered (civil) partnerships or a similar act, which is extremely important in the context of the ongoing armed conflict; 2) taking into account in national court practice the decisions of the ECHR concerning violations of the rights of LGBT persons; 3) development of a state strategy aimed at forming a tolerant society in accordance with the conditions of wartime and post-war reconstruction of Ukraine. Introduce effective legal mechanisms to protect representatives of the LGBT community during mobilization activities, medical examinations, internal displacement and evacuation, military service in the Armed Forces, etc.

Key words: *martial law, LGBT, sexual orientation, gender identity, discrimination, human rights, ensuring rights and freedoms, public authorities, judiciary.*

Вступ. Актуальність проблеми забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ спільноти в Україні обумовлена складною безпековою ситуацією внаслідок повномасштабного збройного вторгнення Російської Федерації, триваючою дією особливого правового режиму воєнного стану та пов'язаними із цим обмеженнями прав та свобод людини і громадянина. В умовах дії особливого правового режиму воєнного стану трансформуються сталий порядок організації суспільних відносин, змінюються як норми права, так і сама сутність правового регулювання [1, с. 163].

За наведених обставин потребує підвищеної уваги захист прав і свобод уразливих груп населення, зокрема, представників і представниць ЛГБТ спільноти. Наведене додатково обґрунтовується тим, що попри фрагментарні новели вітчизняного законодавства (приміром, зміни і доповнення до Кодексу законів про працю України) спрямовані на гармонізацію та приведення національного законодавства у відповідність до стандартів Європейського Союзу, питання забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ спільноти залишається нерозв'язаним та дискусійним у публічному дискурсі. Поряд із цим, в сьогоденнішніх умовах правозахисними організаціями та медіа продовжують висвітлюватись різноманітні випадки дискримінації та порушення прав ЛГБТ осіб.

Це актуалізує потребу оновлення національного законодавства на предмет захисту прав представників і представниць ЛГБТ спільноти, недопущення будь-яких проявів дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, а також покращення ефективності правозахисних механізмів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема захисту прав і свобод людини в Україні є достатньо розробленою, але при цьому продовжує залишатися актуальною. Серед вітчизняних фахівців які безпосередньо займалися дослідженням проблем забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ спільноти можна виокремити доробок А. Б. Барчук, В. С. Гербут, А. А. Герц, Ю. О. Легези, Б. О. Логвиненка, Л. Р. Наливайко, А. Л. Свящук, Я. К. Товпеко та багатьох інших.

У свою чергу, не втрачають актуальності наукові дослідження, присвячені удосконаленню забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ спільноти під час дії особливих правових режимів в Україні, зокрема, воєнного стану. Наукова новизна статті полягає у спробі наукового осмислення проблемних питань забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ спільноти, які мають місце під час дії воєнного стану в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення проблемних питань забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ спільноти під час дії воєнного стану в Україні, а також формування пропозицій для їх вирішення.

Результати дослідження. Слід розпочати з того, що правовий статус ЛГБТ осіб в Україні залишається недостатньо врегульованим. Так, згідно статті 24 Конституції України, громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [2].

Конституційні положення знайшли уточнення у Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», де у статті 2 закріплено, що законодавство України ґрунтується на принципі недискримінації, що передбачає незалежно від певних ознак: 1) забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб; 2) забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб; 3) повагу до гідності кожної людини; 4) забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб [3].

Утім, за ч. 1 статті 1 цього Закону сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність не включені до переліку ознак, за якими в Україні забороняється дискримінація, що призводить до правової невизначеності із захистом прав та свобод представників і представниць ЛГБТ спільноти.

При цьому у статті 2-1 «Рівність трудових прав громадян України, недопущення дискримінації у сфері праці» закріплено заборону будь-якої дискримінації у сфері праці, зокрема, залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного, соціального та іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації тощо [4].

На рівні підзаконних актів можна навести положення абз. 7 п. 1 розділу II Правил етичної поведінки поліцейських, затверджених наказом МВС України від 09.11.2016 № 1179, де вказано, що під час виконання службових обов'язків поліцейський повинен виявляти повагу до гідності кожної людини, справедливо та неупереджено ставитися до кожного, незважаючи на расову чи національну приналежність, мову, стать, вік, віросповідання, політичні чи інші переконання, майновий стан, соціальне походження чи статус, освіту, місце проживання, сексуальну орієнтацію або іншу ознаку, не допускати дискримінації в будь-якій формі [5].

Але ефективність дії антидискримінаційних норм залишається недостатньою. До такого висновку можна дійти, навіть враховуючи те, що переважна більшість законодавчих актів не виокремлюють сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність як захищені ознаки. Внаслідок цього суб'єкти владних повноважень часто допускають різноманітні прояви дискримінації представників і представниць ЛГБТ спільноти, порушують або обмежують права і свободи таких осіб.

Наша думка підкріплюється публікацією Української Гельсінської спілки з прав людини (УГСПЛ), де ключовими проблемами, пов'язаними з непропорційним впливом війни та гуманітарної кризи на представників ЛГБТ спільноти, особливо трансгендерних людей, названі такі: а) труднощі в перетині блок-постів при внутрішньому переїзді в більш безпечні регіони для трансгендерних осіб з документами, що посвідчують особу, що не відповідають їх гендерній ідентичності; б) ймовірне дискримінаційне ставлення до ЛГБТ+ спільноти при поселенні в притулки при внутрішньому переїзді; 3) ймовірність втрати доступу або обмежений доступ до важливих ліків від ВІЛ або замісної гормональної терапії, яка призначається пожиттєво; 4) складнощі при перетині кордону трансгендерними особами у разі якщо гендерний маркер у документах, що посвідчують особу, не відповідають їх гендерній ідентичності [6].

В умовах воєнного стану, згідно статті 64 Конституції України можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції [2].

Важливо відмітити, що в таких умовах ризику та загрози порушення прав представників і представниць ЛГБТ осіб істотно збільшуються. Зокрема, Законом України «Про правовий режим воєнного стану» визначено широке коло заходів, що можуть запроваджуватись та здійснюватись в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану [7]. З іншого боку, названий закон не містить положень, які б передбачали дієві механізми для недопущення порушень законних прав і свобод людини в такий період.

Також, режим воєнного стану, створює для представників і представниць ЛГБТ спільноти низку проблемних питань, пов'язаних з реалізацією такими особами своїх прав.

Потрібно розпочати з неможливості юридично закріпити свої стосунки. У цьому аспекті Б. О. Логвиненко зазначає, що суспільству необхідно визнати факт існування сімейних відносин, утворених особами однієї біологічної статі, бо останні також мають підпадати під дію законодавства, спрямованого на запобігання і протидію насильству. Адже, відповідно до статті 21 Конституції України, усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах [8, с. 138].

На цьому ж наголошує І. Ірискіна, звертаючи увагу на законопроект № 9103 «Про інститут реєстрованих партнерств», який так і не дійшов до стадії ухвалення закону. Примітним вона також називає прийняте 01 червня 2023 року Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ) рішення в справі Маймулахіна та Марківа – одностатевої пари, яка не могла легалізувати свої стосунки в Україні. Суд визнав, що відсутність законодавчого врегулювання таких стосунків порушує право на повагу до приватного та сімейного життя, а також є дискримінацією [9].

Слід зауважити, що одностатеві партнери або партнерки військовослужбовців позбавлені фактично будь-яких прав близьких родичів або членів сім'ї. Зокрема, вони не мають права на отримання одноразової грошової допомоги у випадку загибелі (смерті) їх партнера/ки (стаття 16-1 закону «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»). У свою чергу, згідно статті 11 Закону України «Про поховання та похоронну справу», поховання померлого покладається на виконавця волевиявлення померлого, а у випадку відсутності такого волевиявлення чи в разі відмови виконавця від виконання волевиявлення померлого – на близьких родичів (дружину або чоловіка, батьків, дітей, сестру або брата, діда або бабу, онуків) або на будь-яку іншу особу яка зобов'язалася поховати померлого. Тобто, у принципі, одностатеві партнери або партнерки можуть розраховувати на те, що їм буде видано тіло їх партнера(ки) для поховання, але тільки у випадку прямого волевиявлення загиблого (померлого) або відмови чи неможливості зробити це його/її близькими родичами [10, с. 11].

Наступним проблемним питанням є надання спеціальних гарантій для представників і представниць ЛГБТ спільноти, які є військовослужбовцями. Так, результати загальнонаціонального опитування, проведеного у 2023 році демонструють, що ставлення до ЛГБТ осіб дещо покращилося (з 7 % до 9 %). Домінуюча більшість респондентів ставиться до таких осіб нейтрально (48 %) або ж негативно (41 %). Найбільш толерантна група до ЛГБТ осіб – ті, хто має знайомих ЛГБТ та молоді жінки. Ставлення до ЛГБТ осіб, які служать у ЗСУ, краще: до 30 % опитаних висловили позитивне ставлення, 25 % – негативне, 44 % – нейтральне. Навіть серед груп найбільш нетолерантних до ЛГБТ осіб від 40 до 55 % демонструють нейтрально-позитивне ставлення до тих, хто служить у ЗСУ. Причому більше 40 % опитаних вважають, що ЛГБТ особи зазнають дискримінації під час проходження служби в Збройних силах України, третина – має протилежну думку. Серед тих, хто має знайомих ЛГБТ, про дискримінації зазначили більше половини [11].

ЛГБТ-активістка та військовослужбовиця ЗСУ О. Коломієць зауважує на тому, що ЛГБТ-військові не мають права заходити до коханої людини в реанімацію, мати доступ до впізнання тіла, у разі смерті партнера – мати можливість поховати тіло загиблого, а також отримувати відповідні компенсації та пільги [12].

Вирішити перераховані проблемні питання для представників і представниць ЛГБТ спільноти, які несуть службу в ЗСУ та інших складових сектору безпеки і оборони можливо за рахунок внесення змін і доповнень до чинного законодавства та відомчих підзаконних актів. Це не лише сприятиме гармонізації вітчизняного законодавства зі стандартами ЄС, а також дозволить покращити стан захищеності прав і свобод людини і громадянина в Україні. Насамперед, це стосується прийняття закону про реєстровані (цивільні) партнерства, або ж аналогічного акту, що є надзвичайно важливим в умовах триваючого збройного конфлікту.

Поряд із цим, важливо враховувати у національній судовій практиці рішення ЄСПЛ, які стосуються порушень прав ЛГБТ осіб. Це необхідно як з позиції триваючого курсу на європейську інтеграцію, так і для створення дієвих інструментів правового захисту прав ЛГБТ осіб у національному судочинстві.

Наступним важливим моментом є розроблення державної стратегії, спрямованої на формування толерантного суспільства, відповідно до умов воєнного часу та повоєнної відбудови України. Сюди ж необхідно включити запровадження дієвих правових механізмів для захисту представників і представниць ЛГБТ спільноти під час реалізації мобілізаційних заходів, проведення медичних експертиз, внутрішнього переміщення та евакуації, при перетині кордону а також при проходженні військової служби в ЗСУ та інших, утворених відповідно до закону військових формуваннях.

Висновки. Завершуючи розгляд забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ спільноти під час дії воєнного стану в Україні, можна констатувати важливість та актуальність піднятої у дослідженні проблеми.

Підтримано позицію, що воєнний стан в Україні передбачає тимчасові обмеження прав і свобод людини та громадянина в цілому, а також ускладнює реалізацію прав представниками і представницями ЛГБТ спільноти зокрема.

Констатовано, що національне законодавство не містить достатньої кількості норм, які б чітко визначали правовий статус ЛГБТ осіб в Україні, а також не допускали дискримінацію за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.

Визначено проблемні питання, пов'язані із забезпеченням прав представників і представниць ЛГБТ спільноти під час дії воєнного стану в Україні. Серед таких – неможливість юридично оформити відносини як одностатева пара (інститут реєстрованих партнерств), а також проблеми, що виникають у представників і представниць ЛГБТ спільноти, при проходженні служби в ЗСУ та інших складових сектору безпеки і оборони. Сформовані пропозиції для вирішення зазначених проблемних питань.

Список використаних джерел:

1. Адміністративне право під час дії особливих правових режимів : навч. посібник (у визначеннях, таблицях і схемах) / Р. З. Голобутовський, Б. О. Логвиненко. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 176 с.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 15.02.2025).
3. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 15.02.2025).
4. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 15.02.2025).
5. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text> (дата звернення: 15.02.2025).
6. Забезпечення прав ЛГБТ+ спільноти в умовах збройного конфлікту. Українська Гельсінська спілка з прав людини (УГСПЛ) URL: <https://surl.li/vzqhyj> (дата звернення: 15.02.2025).

7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 15.02.2025).

8. Логвиненко Б. О. Дискусійні питання ратифікації Україною Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульської конвенції). *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. № 1. С. 135-139.

9. Ірискіна І. ЛГБТ+ люди України під час повномасштабної війни. 2023 рік. Загальна ситуація та динаміка змін. URL: <https://insight-ukraine.org/special/2023-lgbt-war-ukraine/> (дата звернення: 15.02.2025).

10. ЛГБТК і війна. Звіт про специфічні проблеми української ЛГБТК спільноти з початку нового етапу російського вторгнення. Центр «Наш світ», Київ, 2022. URL: <https://gay.org.ua/publications/Report-on-LGBTQ-and-war-ukr.pdf> (дата звернення: 15.02.2025).

11. Дискримінація різних соціальних груп у ЗСУ: погляди військових та цивільних громадян. Результати комплексного дослідження березень-квітень 2023. URL: <https://veteranfund.com.ua/analitics/social-group-discr/> (дата звернення: 15.02.2025).

12. Як влада має захистити права ЛГБТ-військових, що боронять Україну нарівні з іншими. Укрінформ. URL: <https://surl.li/xfeorx> (дата звернення: 15.02.2025).

